

УДК 81'42

**Параметри дискурсу спецслужб (на матеріалах офіційних веб-сайтів
спецслужб України, Росії, Великобританії та США)**

Завадська О. В.

Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, Україна

У статті розглянуто дискурсоутворюючі параметри дискурсу спецслужб України, Росії, Великобританії та США; визначено спільні та відмінні ознаки зазначених параметрів. Дослідження проводилося на матеріалі офіційних веб-сайтів спецслужб України, Росії, Великобританії та США.

Ключові слова: *дискурс, параметри дискурсу, спецслужби, інституціональність.*

Галузева комунікація є спілкуванням, зумовленим соціальними функціями партнерів, регламентованим як за змістом, так і за формою; це спілкування, в якому принаймні один із комунікантів – представник соціального інституту. Спецслужби, які є певним соціальним інститутом та невід’ємною частиною сучасної держави та суспільства, також мають свій статус, сукупність ролей, і їхня комунікативна поведінка визначається стандартами та соціальними нормами.

На сьогоднішній день дискурс спецслужб (ДС) ще не ставав предметом лінгвістичних досліджень, що зумовлює *актуальність* цього дослідження. *Метою* роботи є визначення основних категорій дискурсу спецслужб в українській, російській та англійській лінгвокультурах. Щоб досягти зазначеної мети, необхідно вирішити наступні *завдання*: 1) з’ясувати головні дискурсоутворюючі параметри ДС на матеріалах офіційних сайтів спецслужб України (СБУ), Росії (ФСБ), Великобританії (MI-5, MI-6) та США (ЦРУ, ФБР); 2) виявити спільні та відмінні ознаки параметрів дискурсу українських, російських, британських та американських спецслужб.

Можна стверджувати, що дискурс спецслужб є одним із дискурсів професійних страт [10]. Тому ДС може бути віднесений до інституційних дискурсів. Інституційний дискурс є спеціалізованим різновидом спілкування між людьми, які можуть бути незнайомими, але які повинні спілкуватися в заданих координатах статусно-рольових відносин. Такий тип дискурсу визначається типами соціальних інститутів, що склалися в суспільстві, характеризується низкою лінгвістично релевантних ознак, з яких найважливішими є мета спілкування, представницька комунікативна функція його учасників і фіксовані типові обставини спілкування [3]. Норми інституціонального дискурсу відбивають етнічні цінності соціуму в цілому і цінності певної громадської групи, що утворює інститут [3, с. 204]. ДС виділяється в системі інституціонального дискурсу на підставі певних ознак; цей дискурс є неоднорідним утворенням і характеризується певними соціально-ролевими, комунікативними і структурно-семантичними особливостями.

За основу методики опису параметрів дискурсу спецслужб взято позиції схеми аналізу інституціонального дискурсу, розробленої В.І. Карасиком. Автор схеми пропонує здійснювати опис дискурсу з точки зору комунікативного підходу до вивчення тексту. Грунтуючись на різних концепціях прагмалінгвістики і соціолінгвістики (Р.Белл, В.Г. Гак, Дж. Серл, И.П.Сусов, Д. Хаймс та ін.), В.І. Карасик виділяє такі категорії дискурсу: 1) учасники спілкування (статусно-ролеві і ситуативно-комунікативні характеристики), 2) умови спілкування (пресупозиції, сфера спілкування, хронотоп, комунікативне середовище), 3) організація спілкування (мотиви, цілі і стратегії, розгортання і розчленовування, контроль спілкування і варіативна комунікативних засобів), 4) способи спілкування (канал і режим, тональність, стиль і жанр спілкування) [3, с. 200].

За каналом передачі інформації ДС може бути усним та письмовим. Для усного ДС хронотоп – це, перш за все, середа професійного спілкування, а також виступи, інтерв'ю, прес-конференції тощо, для письмового – видання та публікації (звіти, доповіді, законодавчі документи, які регулюють діяльність спецслужб). При цьому канал передачі інформації в дискурсах спецслужб найчастіше є письмовим, навіть інтерв'ю та виступи їх представників потрапляють до адресата найчастіше опосередковано – через ЗМІ або Інтернет, який деякі науковці вже виділяють в окремий канал [13].

Наступною системотворчою ознакою інституціонального дискурсу є статусна, представницька функція людини [3, с. 203]. В.І. Карасик стверджує, що «навіть чи існують «чисті» статусні і особові види спілкування». Однак з точки зору учасників спілкування в ДС, комуніканти реалізують статусно-орієнтоване спілкування в певному наборі ролевих характеристик. Інституціональність має градуальний характер. Ядром інституціонального дискурсу є спілкування базової пари статусно нерівних учасників комунікації, тож статусні відносини між комунікантами у ДС можуть бути статусно несиметричними, наприклад, у випадку спілкування в режимі керівник-підлеглий. Вони також можуть бути і статусно симетричними, наприклад, спілкування рівних за статусом співробітників (адресат і адресант перебувають у рівноправних статусних відносинах). На периферії інституціонального спілкування є контакт представника інституту з особою, що не відноситься до цього інституту, наприклад, коли він дає інтерв'ю представнику ЗМІ. Таким чином, можна стверджувати, що у ДС встановлюється визначена В.І. Карасиком наступна ієрархія учасників інституціонального дискурсу: агент - клієнт – маргінал [3, с. 204].

Категорія особи в дискурсі спецслужб виражена через два протилежні значення. З одного боку, спостерігається експліцитне авторське *Я* (наприклад, в таких жанрах, як виступи, інтерв'ю). В усному дискурсі має місце залучення (*involvement*) того, хто говорить і адресата в ситуацію, тобто спостерігається наявність контакту адресата і адресанта, наприклад:

- «*Я* *уверен, что в конце концов все обвинения будут предъявлены...*» [2].
- «*Я* *говорю: «Есть нормы и порядок обустройства пунктов пропуска»* [11].
- «*...I feel particularly privileged to share this day with you...*» [17].

З іншого боку, існує тенденція до нейтралізації особи автора, що втілюється у використанні безособових зворотів, безособового узагальнюючого *онев* англійській мові, *мив* українській мові, *мыв* російській мові та *wev* англійській мові, а також відбивається в частому вживанні пасивного стану. Така тенденція більш притаманна письмовому дискурсу, де спостерігається відчуженість (*detachment*) того, що говорить і адресата від інформації, яку описується в дискурсі. Уживання *ми/мы/wev* викликано тим, що автор звертається до реципієнтів від імені певної організації в цілому:

Параметри дискурсу спецслужб (на матеріалах офіційних веб-сайтів спецслужб України, Росії, Великобританії та США)

- «*Мы возбудили уголовное дело по покушению на разглашение государственной тайны*» [2].
- «*Мы, в свою очередь, поставили задачу должностным лицам подразделений пограничного контроля на местах...*» [12].
- «*We seek the chance to help protect our country...*» [18].

Безособові звороти у ДС свідчать про намагання авторів створити ефект деперсоналізованої об'єктивності. Слід зауважити, що використання безособових зворотів більш притаманне російськомовному та україномовному ДС, і майже відсутнє в англомовному дискурсі.

Згідно М.Н. Макарова, який ввів поняття «міра офіційності розмови», спілкування представників інститутів спецслужб між собою та з представниками громадськості є офіційним [5, с. 207]. Ясність цього дискурсу досягається завдяки клішованим засобам спілкування, типізованим умовам спілкування, що забезпечують вільний обмін думками, сформованим традиціям спілкування та наявності корпусу спільних прецедентних текстів. До числа прецедентних текстів ДС слід віднести нормативно-правові документи (закони, положення, накази), робочі документи (звіти, доповіді, зведення). Ясність текстів визначається чіткістю понятійно-термінологічного апарату, логічністю викладу та простою і строгою літературною мовою.

Слід зазначити, що в ДС існує ряд обмежень, які викликані високим рівнем секретності в діяльності спецслужб. В цьому втілюється ще одна ознака формальності дискурсу, яку С.В. Кодзасов назвав «свій/чужий» [4]. В ДС мають місце процедури зовнішнього контролю, або «процедури виключення» – «табу на об'єкт, ритуал, обставини...» [16, с. 60-74]. Отже, ДС зазнає великого впливу з боку вказаних обмежень, які є одним з його основних дискурсоутворюючих параметрів.

Незважаючи на високий ступінь секретності, останніми роками спостерігається тенденція до більшої відкритості діяльності спецслужб: розсекречування та оприлюднення архівів, створення органів цивільного контролю над діяльністю спецслужб, поява офіційних веб-сайтів відповідних інститутів, які містять відкриту для громадськості інформацію, зростання міжнародної співпраці спецслужб та обміну інформацією. Згідно останніх міжнародних досліджень у сфері забезпечення безпеки, спецслужбам світу «потрібно набагато більше обміну – вертикального і горизонтального, внутрішнього і зовнішнього» [22, с. 197].

Глобальна зв'язність ДС забезпечується єдністю тематичного курсу. Тема будь-якого дискурсу, згідно М. Фуко, важко піддається точному формулюванню, оскільки на сьогодні ще не існує операціональних процедур для виділення теми. Тому, взявши до уваги пропозицію науковця виділяти тему як аксіоматично задану «початкову матерію» (наприклад, економіка, політика тощо), вважаємо, що основною темою ДС є безпека держави [16, с. 60-74].

Цінності ДС сконцентровані в його основних поняттях «боротьба зі злочинністю/борьба с преступностью/combatcrime», «протидія загрозам країни/пресечение деятельности, направленной на нанесение ущерба безопасности/protection against threats», «захист/охорона/защита/protection», а також «боротьба з тероризмом/борьба с терроризмом /protection from terrorist attack/terrorism», а ключовим концептом є «безпека/безопасность/security». Зазначені цінності вказані в основних засадах і принципах діяльності спецслужб, і зводяться до:

- СБУ: захисту «*державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу Украї-*

ни, законних інтересів держави та прав громадян, ... забезпечення охорони державної таємниці»; «попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України»[7];

- **ФСБ**: «Федеральная служба безопасности - единая централизованная система органов федеральной службы безопасности, осуществляющая решение в пределах своих полномочий задач по обеспечению безопасности Российской Федерации»; «деятельность... осуществляется по следующим основным направлениям: контрразведывательная деятельность; борьба с терроризмом; борьба с преступностью; разведывательная деятельность; ...обеспечение информационной безопасности»[15];

- **ФБР**: «The FBI focuses on threats that challenge the foundations of American society...», «... to protect the nation from threats and to bring to justice those who violate the law; ... protect the United States from terrorist attack, ... against foreign intelligence operations and espionage, ... against cyber-based attacks and high-technology crimes, ...protect civil rights; combat transnational/national criminal organizations and enterprises, ...major white-collar crime, ... significant violent crime» [20];

- **МІ-5**: «... protection of national security, in particular, its protection against threats from espionage, terrorism and sabotage, from the activities of agents of foreign powers and from actions intended to overthrow or undermine parliamentary democracy by political, industrial or violent means»[21].

До найважливіших цілей спілкування в інститутах спецслужб, з метою забезпечити безпеку країни, слід віднести наступні:

1. Роз'яснити громадській спільноті, чим займається певна спецслужба для забезпечення безпеки держави. Багато спецслужб на своїх офіційних сайтах розміщують розділи, де інформують адресатів про основні напрями своєї діяльності. Так, на офіційному сайті СБУ є розділ «Про СБУ», на офіційних сайтах МІ-5 та МІ-6 існують розділи «Whatwedo».

2. Переконати суспільство в ефективній діяльності спецслужб (за допомогою звітів, прес-релізів, тощо).

3. Заручитися підтримкою та отримати допомогу з боку населення, роз'яснити, як це можна зробити, чого слід остерігатись та на що звертати увагу. Такі розділи під назвою «Советы профессионалов» є на сайті російської Федеральної служби безпеки, «Whatyoucando» – на сайті Британської МІ-5.

4. Спецслужби закликають вступати до лав своїх підрозділів за допомогою спеціальних розділів на сайтах, а саме «Працевлаштування в СБУ», «Служба и учеба в ФСБ России». Сайти МІ-5 та МІ-6 мають розділи «Careers», ФБР має окрему сторінку «Jobs», ЦРУ – «CareersandInternships».

Відповідно до вказаних цілей можна виділити наступні стратегії ДС:

1. Основна (семантична) стратегія виходить із головної мети і спрямована на забезпечення безпеки країни. Ця стратегія є кооперативною, і спрямована на досягнення комунікативної мети шляхом кооперації з адресатом.

2. Серед допоміжних стратегій, що представлені в ДС, найчастіше зустрічаються прагматичні (роз'яснююча/інформуюча, стверджуюча та закликаюча), рідше – риторична, та діалогова. Вони теж є кооперативними і використовуються в таких жанрах, як інтерв'ю, виступ, бесіда, прес-реліз, а також у статтях, інформаційних повідомленнях, звітах тощо.

3. Використовуються спецслужбами і некооперативні стратегії для досягнення своєї стратегічної мети через конфлікт з адресатом. До них відносяться дискредитація (реального чи потенційного ворога), маніпуляція (думкою суспільства відносно існуючих або гіпотетичних загроз).

4. Серед прагматичних стратегій ДС важливу роль відіграє стратегія побудови іміджу: позитивного – самих спецслужб і негативного – «ворога». Одним із шляхів створення іміджу відкритості спецслужби є можливість зворотного зв'язку громадян з представниками інституту. Так, сайт СБУ надає телефон гарячої лінії, за яким громадяни можуть звернутися до СБУ. На сайті ФСБ також є «Телефон доверія ФСБ Росії», «Веб-приемная», номер факсу та поштова адреса ФСБ для письмових звернень громадян. Мі-5 розміщує на своєму сайті номери телефонів, за якими громадяни можуть повідомити про існуючі загрози або надіслати повідомлення безпосередньо зі сторінок сайту. ФБР має на своєму сайті сторінку «ContactUs», а ЦРУ – «ContactCIA».

Висновки. Отже, ДС належить до інституціональних дискурсів; ДС притаманна ієрархія учасників інституціонального дискурсу «агент – клієнт – маргінал». Категорія особи в ДС виражена через два протилежні значення: *Я* (в таких жанрах, як виступи, інтерв'ю) та *Ми* (коли автор звертається до реципієнтів від імені певної організації). Слід відмітити більш широке вживання безособових зворотів в україномовному та російськомовному, ніж в англійськомовному ДС. Дискурсу спецслужб притаманна формальність, яка досягається завдяки клішованим засобам та умовам спілкування, а також наявності корпусу спільних прецедентних текстів. Обмеження, пов'язані з таємним характером діяльності спецслужб, все ще є одним з основних дискурсоутворюючих параметрів ДС, хоча в останні роки спостерігається тенденція до більшої відкритості в роботі спецслужб. Основною темою ДС є безпека держави. Цінності ДС сконцентровані в його основних поняттях «боротьба зі злочинністю», «протидія загрозам країни», «захист», ключовим концептом ДС є «безпека». Головними цілями ДС є: роз'яснити суть діяльності спецслужб, переконати суспільство в її ефективності, залучитися підтримкою та отримати допомогу від населення. Відповідно, основна стратегія є кооперативною, вона спрямована на досягнення комунікативної мети шляхом кооперації з адресатом. Допоміжні стратегії, найчастіше представлені в ДС, є наступними: роз'яснююча / інформуюча, стверджуюча та закликаюча, рідше – риторична та діалогова. Некооперативні стратегії використовуються для досягнення стратегічної мети через конфлікт з адресатом (дискредитація ворога, маніпуляція свідомістю). Однією з головних прагматичних стратегій є побудова позитивного іміджу спецслужб.

Список літератури

1. Закон України «Про державну таємницю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.
2. Інтерв'ю Голови Служби безпеки України Валерія Хорошковського газеті "Сьогодні" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=104335&cat_id=83314.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монография] / В.И. Карасик; ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Кодзасов С.В. Категория «свой/чужой»: семантика и фонетика / С.В. Кодзасов // Проблемы семантического анализа лексики. Тезисы докладов международной конференции. – М.: Русские словари, 2002. – С.38–40.

5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
6. Нормативно-правова база СБУ. Порядок отримання спеціального дозволу на провадження діяльності, пов’язаної з державною таємницею[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=107034&cat_id=74173.
7. Основні засади діяльності СБУ[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/>.
8. Патрушев Н.П. Следствие ведет ФСБ. “Аргументы и факты”. – № 40. – 04.10.2006 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsb.ru/fsb/comment/rukov/single.htm%21id%3D10309754%40fsbAppearance.html>.
9. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Г.Г. Почепцов. – К.: Вид. центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.
10. Приходько А.Н. Таксономические параметры дискурса // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г.Н. Маанаенко. – Вып. 7. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2009. – С. 22-30.
11. Проничев В.Е. Генералов на границе стало в два раза меньше[Електронний ресурс] // “Комсомольская правда”. – 12.10.2011 г. – Режим доступу :<http://www.fsb.ru/fsb/comment/rukov/single.htm%21id%3D10436258%40fsbAppearance.html>.
12. Проничев В.Е. Пограничник должен проверять документы туриста не больше 3 минут[Електронний ресурс]//“Комсомольская правда”. – 14 ноября 2011 г. – Режим доступу: <http://www.fsb.ru/fsb/comment/rukov/single.htm%21id%3D10436386%40fsbAppearance.html>.
13. Ревзина О.Г. Дискурс и дискурсивные формации / О.Г. Ревзиия // Критика и семиотика. Вып. 8. – Новосибирск: НГУ, 2005. – С. 66-78.
14. Семенюк О. А. Основы теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. – К. : ВІД «Академія», 2010. – 240 с. (Серія «Альма-матер»).
15. Федеральный закон Федеральной службе безопасности[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsb.ru/fsb/npd/more.htm%21id%3D10340801%40fsbNpa.html>.
16. Фуко М. Порядок дискурса / М. Фуко //Фуко М. Воля к истине: По ту сторону знания, власти и сексуальности. – М., 1996. – С. 47-96.
17. CIA Director's Remarks at the 167th Sovereign's Parade. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/news-information/speeches-testimony/speeches-testimony-archive-2011/directors-remarks-at-167th-sovereigns-parade.html>.
18. Excerpts of Remarks by Director of the Central Intelligence Agency, David H. Petraeus, at the CIA Diversity Awards. September 28, 2011. – Режим доступу:<https://www.cia.gov/news-information/speeches-testimony/speeches-testimony-archive-2011/remarks-by-director-petraeus-at-cia-diversity-awards.html>.
19. FBI Facts and Figures 2010-2011. – Режим доступу:<http://www.fbi.gov/stats-services/publications/facts-and-figures-2010-2011>.
20. FBI Quick facts. – Режим доступу: <http://www.fbi.gov/about-us/quick-facts>.
21. MI-5 Objectives and Values. – Режим доступу: <https://www.mi5.gov.uk/>.
22. Schreier F. Transforming Intelligence Services to make them smarter, more agile, more effective and more efficient / Fred Schreier. – Vienna and Geneva, 2009. – P.197.

Параметры дискурсу спецслужб (на материалах официальных веб-сайтов спецслужб Украины, России, Великобритании та США)

Завадская Е. В. Параметры дискурса спецслужб (на материалах официальных веб-сайтов спецслужб Украины, России, Великобритании и США) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.287-293.

В статье рассмотрены дискурсообразующие параметры дискурса спецслужб Украины, России, Великобритании и США; определены общие и отличные признаки отмеченных параметров. Исследование проводилось на материале официальных веб-сайтов спецслужб Украины, России, Великобритании и США.

Ключевые слова: дискурс, параметры дискурса, спецслужбы, институциональность.

Zavadska O.V. Parameters of Discourse of Secret Services (Based on the Material of Official Websites of Ukrainian, Russian, UK and US Secret Services) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.287-293.

In the article discourse-building parameters of Ukrainian, Russian, UK and US secret services; common and different features of the parameters are defined. The research was based on the material of official websites of Ukrainian, Russian, UK and US secret services.

Key words: discourse, parameters of discourse, secret services, institutionality.

Поступила до редакції 22.03.2012 р.